

Віра Ярошенко

“Помаранчева революція” 2004 р. в Україні як факт та інтерпретація в політичній історії

У дослідженні визначається сутність подій “Помаранчевої революції” 2004 р. в Україні та їх подальший вплив на якість демократичних змін. За допомогою історико-політичного аналізу, з використанням методу історизації, політико-прикладного методу, робиться висновок: події “Помаранчевої революції” листопада-грудня 2004 року були найвищим етапом мирної (без агресивного компоненту) національно-демократичної революції 1991-2008 року за змістом і формою. Революційні процеси продовжуються у вирішенні проблем власності на землю та реформування політичних інститутів.

In the research work the essence of current affairs of Ukrainian “Orange revolution” of 2004 and their further influence on the quality of democratic changes are determined. With the help of historically political analysis, the use of historical and political ally applied methods was given the conclusion that the events of “Orange revolution” during November – December 2004 were the highest phase of peaceful (without aggressive component) nationally democratic revolution of 1991 – 2008 according to the contents and form. Revolutionary processes are still continuing while the problems of land owners and political institutes’ reformation are being solved.

У сучасних умовах трансформацій соціокультурного простору українського суспільства **змістове наповнення історичної пам’яті** опиняється під дією механізму трансмісії і міфологізації. Не є винятком і події листопада-грудня 2004 року в Україні. Як відомо, **змістовим наповненням** подій “Помаранчевої революції” як трансформаційного каналу були антропоцентричні **цінності**: свобода, власність, незалежність, єдність, які, на думку автора, трансформувалися як цінності попередніх поколінь і давньоукраїнських предків: “земля”, “воля”, “сонцепоклонництво” **у формі** вербальних (“Свободу не здолати!”, (“Разом нас багато! Нас не подолати!”, “За Україну!”) та невербальних (помаранчевий колір) комунікативних символів образу держави, що насправді віддзерка-

лює прагнення учасників гармонізувати взаємодію особи, суспільства і держави.

Актуальність даного дослідження визначається розбіжністю у поглядах науковців стосовно подій “Помаранчевої революції”, яка впливає на об’єктивну оцінку якості демократичних змін в сучасній Україні. Метою даного дослідження є визначення суті подій “Помаранчевої революції” 2004 р. в Україні та їх подальший вплив на якість демократичних змін. Сьогодні помітно зростає інтерес щодо феномену історичної пам’яті, реконструювання минулого, тому вагоме місце належить політичній історії України, її культурній і соціальній спадщині. Це можна пояснити пошуком відповідей на поширення викликів (як у нашому випадку), розширенням сфери соціальної активності та структурних змін у ставленні як до майбутнього, так і до минулого. Хоча події листопада-грудня 2004 року не набагато віддалені у часі, але цей період електорального циклу чим далі видається визначальним і потребує детального аналізу для переосмислення і висновків.

Для дослідження суспільно-політичного явища у межах виборчого процесу 2004 р. в Україні автор обрав теоретичний історико-політичний ситуаційний, стратегічний і ціннісний аналіз, метод історизації та політико-прикладний метод. Теоретичний історико-політичний аналіз є субдисциплінарною аналітичною оцінкою подій та пошуком шляхів оптимальної реалізації інтересів суб’єктів цих подій. Важливість цього методологічного інструментарію визначена у працях О.В.Валевського, В.Горбатенка, М.І.Михальченка, Д.Веймера, Е.Вайнінга, Л.Пала, В.М.Бебика, К.Ващенко. Ситуаційний аналіз зорієнтований на чітко обмежену в просторі і часі проблему, подання конкретної проблеми в системному вигляді та визначення головних причин її виникнення. Стратегічний аналіз – це конструювання “майбутнього” за допомогою сполучних елементів між “минулим” і “теперішнім”. Ціннісний аналіз є критика базових цінностей та умов здійснення державної політики¹.

Політико-прикладний метод дослідження даної теми ґрунтується на індивідуальному авторському життєвому досвіді в період 2004-2007 виборчого циклу.

Використана в статті наукова реконструкція історії (опора на історичні факти та історичні матеріали, “безперервність” і “повнота”, припущення декількох теоретичних інтерпретацій) також є кроком

¹ Ващенко К. Основні форми і принципи дослідження політичного аналізу і прогнозу. // Політичний менеджмент. – №1(22), 2007. – С.165-172.

до критичної "переробки" минулого, тобто "історизації" минулого як модернізації сучасного. Термін "історизація" належить французькому вченому П.Бурд'є і означає: "історизувати", тобто розмістити в історичну перспективу, фактично це вимога застосувати критичний метод, вимога усвідомлення і розуміння минулого.

Дослідження вітчизняних і закордонних вчених П. Бурд'є, М. Едельмана, Х. Вельцера, С. Лур'є, П. Рікера, Х. Кеніга, М. Хайдеггера, З. Фрейда, Р. Шнайдера, К. Науманна, П. Нора, Т. Адорно, А. Еткінда, М. Ферретті, С. Аверинцева, Г. Дилигенського, Е. Фрома, Р. Барта, Ж. Деріди, П. Хаттона, П. Нора, Й. Рюзена, В. Ю. Левади, Л. Гудкова, С. Романенка, Б. Дубіна, І. Глебової присвячені ролі пам'яті в житті суспільства².

Так, Б.Дубін наголошує, що "...минуле вимагаючи "розрахування", "нав'язує" себе сучасному. Напевне, тому "...уявлення про минуле набуває тут структури медичного симптому. До історії належить саме те, що не прожито як досвід і не вирішено як проблема, а тому постійно повторюється"³. Відповідно до цього твердження, політичні кризи і події 2005-2007 років можна вважати свідченням нереалізованості проголошених під час "Помаранчевої революції" закликів, незавершеність завдань.

Цьому можна знайти пояснення, нагадавши висловлювання британського історика К.Хілла про те, що ми сформовані нашим минулим, але з нашої вигідної позиції в сьогоденні ми постійно надаємо нову форму тому минулому, яке формує нас⁴.

Проте висловлювання італійського вченого Р.Патнама: "...те, куди ми йдемо, залежить від того, звідки ми прийшли" може сприяти усвідомленню того, що нестабільність і кризи 2004-2007 років у такий спосіб повертають учасників помаранчевих подій до проголошених і не виконаних ними обіцянок, до політичної і електоральної відповідальності. І з такого кута події "Помаранчевої революції" як соціальна синергія набувають ролі аттрактора (притягувача) і трансформаційного каналу для трансформації спо-

² Глебова И.И. Травматическое прошлое и национальная политическая культура // Политическая наука: Исследования политической культуры: Современное состояние: Сб. науч. тр. / РАН ИНИОН. Центр социал.-информ.исслед., Отд. полит.науки.; Рос.ассоц.полит. науки. Ред. и сост. Малинова О.Ю., Глебова И.И. – М.: ИНИОН РАН, 2006. – С.114-140

³ Там само.

⁴ Білько О.Актуалізація дослідження історичної пам'яті як соціального конструкту // Соціологія у (пост)сучасності. Збірник наукових тез учасників УІ Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2008. – 360 с.

конвічних романтичних мрій українців про свободу, незалежність, власну землю, заможність і мир. Але взяті зобов'язання про втілення цих мрій виявилися з часом забутими владою через чвари за посади та розподіл ресурсів, а громадяни, виконавши в грудні 2004 р. (та декілька разів протягом електорального циклу 2004-2007 років) свій електоральний обов'язок, передовірили цю відповідальну справу владі, не створивши за її діяльністю юридично закріпленого пильного контролю. ЗМІ, звичайно, здійснювали публічне висвітлення якості демократичних процесів, але, здебільшого, у сенсаційному жанрі та дещо упереджено (оскільки ЗМІ або державні, або приватні і через те замовні) що призвело здебільшого до глибоких розчарувань у суспільстві.

Прикладом ціннісного політичного аналізу можна навести дослідження Н.Паніної, яка вважає, що “Помаранчева революція” відкрила нову віху в історії українського народу, вона відзначила кардинальну зміну суспільної свідомості. Але ці зміни були не достатньо глибокими і не принесли реальні результати – нові цінності, цілі, норми. Події “помаранчевої революції”, які унеможливили адміністративний “сценарій” президентських виборів в Україні наприкінці 2004 року, на думку вченої, призвели до істотних змін у масовій свідомості. Одні тенденції поміяли спрямованість, інші – різко підсилювалися. Значні зміни, що відбулися в суспільній свідомості під впливом революційних подій, пов'язаних з виборами президента, дозволяли робити висновки про те, що в процесі демократичного розвитку України настав перелом. У моніторинговому опитуванні початку 2005 р. було зафіксовано значне підвищення рівня демократизації масової свідомості по цілому ряду показників, у першу чергу в політичній і морально-психологічній сферах. Найбільш помітний ріст демократичних настроїв на початку 2005 р. відбувся за такими показниками, як довіра до президента, уряду, Верховної Ради; довіра до інституту багатопартійної системи, партій і партійних лідерів; усвідомлення власної політичної ефективності – упевненості в тім, що “прості” люди можуть впливати на політичні процеси, що відбуваються в країні; підвищення соціального оптимізму – очікувань і впевненості в тому, що ситуація в країні буде поліпшуватися⁵. Але революційні очікування, надії й ілюзії не витримали випробувань післяреволюційних реалій, що призвело до відновлення застійних тенденцій і поворотних настро-

⁵ Паніна Н. Демократизація в Україні та Помаранчева революція у дзеркалі громадської думки // Дзеркало тижня. – 2006. – №19. – 20 травня.

їв в українському суспільстві. Результати опитування, проведеного через рік (одразу після парламентських виборів у квітні 2006 р.), з усією очевидністю продемонстрували повернення демократичних установок і настроїв населення на “вихідні позиції” початку 2004 р. У підсумку виявилось, що помітні поліпшення виявилися лише як тимчасові “сплески” демократичних настроїв⁶.

Авторка погоджується з Н.Паніною в тому, що парадокс “національних особливостей” розвитку демократії в Україні пояснюється тим, що демократичні декларації (як населення, так і влади) сьогодні значною мірою носять риторико-прагматичний характер. Часто ця риторика обумовлена надією на підтримку “заможного” Заходу, ніж реальною потребою власної орієнтації на демократичні норми життя. Мова йде про такі демократичні цінності, як верховенство права і рівність усіх перед законом, повага до прав і свобод кожного громадянина, соціальна солідарність, громадянськість та ін. Тому сьогодні важливо, що для формування нової функціонуючої системи цінностей демократичного змісту, владна, наукова і справді патріотична еліта, насамперед, демонструвала відповідні взірці поведінки⁷. Крім того, завданням держави і національної еліти в сучасних умовах демократичної трансформації є формування у громадян цілісного сприйняття державності на внутрішньому та формування стратегічного партнерства у зовнішньому вимірі. Вітчизняні науковці О.Філіпова та Н.Пашина вказують, що українська державність в межах даної території існує відносно незначний для історії термін, і цим пояснюється дезінтегрованість українського населення щодо формування усталеної геополітичної, національно-територіальної ідентичності. При тому місцева, регіональна ідентичність дає можливість кожному індивідуві відчувати себе частиною спільноти, і в такому разі територія місцевої громади: сільської, селищної, міської як ідентичність просторового рівня постає об’єднуючим фактором⁸. Дослідження подій листопада-грудня 2004 року в Україні здійснювали багато віт-

⁶ Там само.

⁷ Ярошенко В.М. Проблема громадянськості в умовах демократичної трансформації українського суспільства. // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т.69. – Вип.56. Політичні науки. Правознавство. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 224с.

⁸ Бойко М..Особливості національно-територіальної політики ідентичностей //Соціологія у (пост)сучасності. Збірник наукових тез учасників VI Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2008. – С.49.

чизняних і закордонних вчених, але в них неоднозначне розуміння суті цих подій. Автору залишається лише додати свої аргументи до дещо відмінної від інших оцінки “Помаранчевої революції”. Так, наприклад, М.Михальченко стверджує, що “...відбувається мирна революція протягом п’ятнадцяти років. За ці роки змінилися держава, економічний та політичний лад, офіційна ідеологія і людина”⁹. З.Бжезинський вказує на “...масовий вилів прагнень до змін, вибух самосвідомості, що зачепив значні частини українського суспільства”¹⁰. Ф.Рудич вважає, що “...лише тією мірою можна вважати революцією, яким його хочуть бачити безпосередні учасники подій”¹¹. Ю.Сурмін вказує на те, що “...помаранчева революція” не була класичною революцією. Це, швидше, революція постмодерну”¹². Російський науковець В.Гельман запропонував інтерпретацію подій Помаранчевої революції як процес зміни режиму в Україні шляхом трансформації політичних режимів. Ця інтерпретація є прикладом ситуаційного політичного аналізу. Автор посилається на визначення дослідників пострадянської політики політичного режиму в Україні з 1991 до 2004 року як “гібридного” (не є ні диктатурою, ні повноцінною демократією) з особливостями “безформного плюралізму” (з огляду на високу фрагментацію культур, партійну систему, політичні інститути, еліти – акторів політики – ніхто з них не може зайняти домінуючу позицію). Далі В.Гельман наводить важливі деталі, які пояснюють логіку подальшого розвитку подій “Помаранчевої революції”. Президентські вибори 2004 р. самим фактом свого проведення позначили головну проблему гібридних режимів, пов’язану із забезпеченням усадкування влади. “Демократична ситуація” стала “обумовленим результатом” конфлікту, досить винятковим прикладом угоди еліт не тільки на пострадянському просторі, але й у порівняльній та історичній перспективі. У висновках політичного аналізу автор вказує, що “демократична ситуація” українських виборів стала можливою

⁹ Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2005. – Вип.7. – С.29.

¹⁰ Бжезинський З. В Україні – вибух самосвідомості // День. – 2004. – 4 грудня.

¹¹ Рудич Ф. Україна 2005: геополітичний вимір президентських виборів. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2005. – Вип.7. – С.31.

¹² Сурмін Ю. Особливості постреволуційного періоду в Україні. // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2005. – Вип.7. – С.711.

через сполучення декількох чинників, які склали причинно – наслідковий ланцюг “обумовленого шляху”: 1) неминучий конфлікт як на рівні (фрагментованих) еліт, так і на масовому рівні; 2) нездатність гібридного режиму забезпечити наступність влади, минаючи конкурентні вибори; 3) відносна рівність сил учасників електорального конфлікту, що ускладнювало обмеження електоральної конкуренції; 4) масова протестна мобілізація опозиції, що також ускладнювало силовий дозвіл конфлікту; 5) вплив зовнішнього середовища (в т.ч. через примус до переговорів) на вибір протилежними сторонами моделей поведінки й на характер вирішення конфлікту. Отже, український досвід 2004 р. виявився іноваційним на пострадянському просторі. Досить показова також роль міжнародних посередників у поладженні українського внутрішньополітичного конфлікту. Цілком очевидно, що у випадку України міжнародний вплив допоміг знизити ризики як силового придушення опозиції, так і територіальної дезінтеграції країни¹³. В. Литвин в електронному виданні “Україна 2004: Події. Документи. Факти” визначає свою оцінку цих подій: “...це мова документів і фактів, які можна сприймати або не сприймати, але не можна заперечити, а тим більше – спростувати. Після цих сторінок Україна, як ми наочно переконалися, впевнено перегорнула нову сторінку своєї історії. Революційні події листопада – грудня вершилися не лише на Київському Майдані Незалежності. ...драматична боротьба точилася передусім у стінах Верховної Ради України – єдиного і найвищого представницького і законодавчого органу Українського народу”¹⁴. О.Яцунська на основі матеріалів місцевої преси та документів відтворила факти подій на Миколаївщині періоду від перебудови до незалежності, в тому числі подій “Помаранчевої революції”¹⁵.

Науково-виваженої оцінки впливу подій “Помаранчевої революції” на якість демократичних процесів в Україні дотримуються автори монографії “Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії”, виданій у 2007 році¹⁶.

¹³ Гельман В. Я. Уроки українського. – ПОЛІС, 2005. – №1.

¹⁴ Литвин В. «Україна 2004: Події. Документи. Факти». – Електронна версія, 2005.

¹⁵ Яцунська О.О. Миколаїв від перебудови до незалежності: історико-політичний аналіз. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – 2007. – 296 с., 48 с.іл.

¹⁶ Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: Монографія / Кресіна І.О., Скрипнюк О.В., Коваленко А.А., Перегуда Є.В., Стойко О.М., Балан С.В., Полішкарєва О.О., Явір В.А.; За редакцією І.О.Кресіної. – К.: Логос, 2007. – 316 с.

Аналіз публікацій вчених підтверджує розбіжність у їх поглядах щодо суті “Помаранчевої революції” та її впливу на подальші демократичні процеси в Україні. Але переважає думка про те, що за роки незалежності в українському суспільстві дуже повільно, але формується нова, більш актуальна система демократичних цінностей.

Надати науково виважене сформоване однозначне розуміння суті подій “Помаранчевої революції” 2004 року складно, по-перше, через незначну історичну дистанцію, по-друге, через те, що “вигідна позиція в сьогоденні” впливає на оцінку судження цих подій та через те, що технологічний розвиток у всьому світі відбувається набагато швидше за культурний, і тому важко усвідомити і засвоїти всю ту інформацію, яку самі ж і виробили.

Звичайно, і в подіях листопада-грудня 2004 року був помітний алгоритм дій, розроблена ідеологія, яка базувалася на політичному міфі, політичній символіці та включала якісну ірраціональну компоненту, розгорнута широкомасштабна реклама, агітація, пропаганда, задіяна PR. Але це було використано лідерами на хвилі народного протесту. Сутність же подій “Помаранчевої революції” 2004 р. неможливо вкласти в межі технологічного виміру. Навпаки, мітинги протесту з листопада 2004 р. розгортались на противагу попередній агресивній виборчій агітації за кандидата від влади. Нарешті, ніякі гроші не могли купити віру, надію й почуття гордості рядових учасників “жовтогарячої революції” за свій народ, за свою Державу, за свою причетність до подій Помаранчевої революції так само, як ніякі гроші не здатні купити любов. Ця проста істина виявилася за межами розуміння тих, хто схильний пояснювати поразку й крах українського політичного (гібридного) режиму підступами Заходу.

Тому події “Помаранчевої революції” у порівнянні з подіями політичних кампаній інших років мають суттєві відмінності і вимагають більш глибокого наукового історико-політичного аналізу. Головним предметом політологічних досліджень історичної пам’яті стає пам’ять про події минулого, той образ, який закарбувався у пам’яті його учасників, транслювався нащадкам, підлягаючи “перевірці” і “фільтрації” за допомогою історичної і політологічної критики. У науковому дискурсі під історичною пам’яттю розуміють ментальну здатність суб’єктів зберігати спогади, яка є необхідною основою для формування історичної і політичної свідомості й операцій із впорядкування спогадів шляхом усвідомлення пережитого досвіду. Крім того, розрізняють індивідуальну пам’ять як суб’єктивне сприйняття фактів, колективну пам’ять – досвід спіль-

ного проживання груп, народу і культурну пам’ять – створюване бачення минулого в символічних образах, фігурах.

Якщо наводити фрагменти індивідуальної пам’яті подій “Помаранчевої революції”, то для міста Миколаєва поширеним явищем у листопаді-грудні 2004 р. було переміщення серед пасажирів у громадському транспорті людей похилого віку з газетами “Товариш”, “Комунарівець”, “Досвітні огні” та нав’язливими пропозиціями їх придбати. Серед закликів лунали й такі: “Щоб покінчити з безладдям, голосуйте за Ющенка! Ой, заплуталась... За Януковича!” І це при тому, що комуністи на мітингах закликали свій електорат не підтримувати жодного з кандидатів. Не менш поширеним явищем було пересування автомобілів з кольоровими біло-блакитними і помаранчевими стрічками на антенах та постійне функціонування наметового містечка на місцевому Майдані-площі Леніна (південного) міста Миколаєва¹⁷. Виключно особистий приклад індивідуальної пам’яті: переслідування авторки прокуратурою за доносом начальника Миколаївського обласного управління освіти через публічний виступ протесту проти фальсифікації результатів другого туру виборів Президента України у місті Миколаєві¹⁸. Прикладами колективної пам’яті подій “Помаранчевої революції” є масові стихійні(!) мітинги протесту, наметове містечко на Майдані в Києві та у всіх обласних центрах проти фальсифікації результатів другого туру виборів Президента України. Такий масовий прояв прямої участі громадян і високий рівень самоорганізації з чіткими політичними вимогами та досягнутими позитивними результатами можна вважати проявом національної політичної волі. Прояв загальнонаціонального революційного процесу в колективній пам’яті миколаївців мав свої особливості: яскравими подіями були позачергові сесії місцевих рад: 23.11.04 року о 16.00 з питання оцінки мітингу протесту на Майдані Незалежності в м. Києві як “істерії” та “політичного психозу” (Миколаївська міська рада схвалила 56 голосами “за” і всього 6 голосами “проти” після бурхливих обговорень та поляризації думок), 07.12.04 року з питання критики депутатами Миколаївської міськради окремих колег-депутатів, які самовільно підтримали від імені всього складу міськради в Северодонецьку створення автономії. Не менш важливими подіями у колективній пам’яті було утворення та функціонування громад-

¹⁷Яцунська О.О. Миколаїв від перебудови до незалежності: історико-політичний аналіз. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – 2007. – 296 с., 48 с.іл. – С.193.

¹⁸ Там само. – іл.48.

ського руху “Сила народу” та утворення депутатської групи “За Україну єдину”¹⁹.

Щодо культурної пам’яті про події “Помаранчевої революції”, то слід зазначити, що серед численних символів, образів, фігур, дещо романтизованих, головним виступає справедливий образ незалежної держави, яка має забезпечити споконвічні цінності свободи, власності, єдності, тобто діалектичну відповідність форми змісту. Логічно, що при порушенні у подальшому цієї відповідності неминуче наступали кризи або зміна влади (черговий етап революційних змін).

Узагальнюючи історико-політичний аналіз з використанням методу історизації, політико-прикладного методу, автор робить **висновок: події “Помаранчевої революції” листопада-грудня 2004 року є найвищим етапом мирної (без агресивного компоненту) національно – демократичної революції 1991-2008 років за змістом і за формою.** Початок революції визначається здобуттям незалежності України в 1991 р. (теж мирним шляхом, без агресивного компоненту), коли відбулася зміна політичного режиму, політичної еліти, економічних відносин, утворювалися нові демократичні інститути. Цей романтичний період державотворення був присвячений закріпленню та збереженню незалежної державності. Громадяни на той час мали слабе уявлення про просторовий вимір своєї держави у її нинішніх кордонах, а відносини з державою уявлялись як віртуальні або ж упереджені (через трансформацію страху і неповаги до держави з часів голодомору, а потім тоталітарного режиму). Громадяни вимушені були на тому етапі вирішувати переважно економічні проблеми.

Наступний етап революційних перетворень був позначений подальшим перерозподілом власності, оформленням промислових угруповань, розчаруванням та стрімким майновим розшаруванням у суспільстві. Умовно цей період можна визначити 1993-1996 роками, коли було завершено з прийняттям Конституції України та створенням нових демократичних інститутів утвердження незалежної держави, а в суспільстві відбулося різке скорочення чисельності населення, бідність була визнана національною проблемою.

З 1997 р. до 2004 р. поступово на фоні прагматично-корпоративного реалізму формувався середній клас (підприємництво, кредитування, трудова міграція, дрібний бізнес). Виникла

¹⁹ Яцунська О.О. Миколаїв від перебудови до незалежності: історико-політичний аналіз. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – 2007. – 296 с., 48 с.іл. – С.193.

гостра потреба в оптимізації механізму врегулювання відносин між особою і державою. Серед населення зростає рівень політизації. 2004 рік став роком прояву політичної зрілості українських громадян під час президентських виборів і позитивним досвідом боротьби за свої політичні права.

Саме тому автор визначає **події листопада-грудня 2004 року не як окрему революцію, а як етап мирної Національно-Демократичної революції, яка сьогодні продовжується у різноманітних проявах** (проти корупції, за повноваження, за реформування системи освіти та ін.). Отже, події "Помаранчевої революції" стали каталізатором націстворення.

Надалі незавершена революція буде продовжуватися, оскільки залишається багато невирішених завдань і проблем, серед яких виокремлюється питання власності на землю та реформування політичних інститутів. Отже, в Україні відбувається інституційна адаптація (апробація виборчої системи, функціонування партійної системи), успіх якої буде залежати від процедурної адаптації (залученість громадян до обговорення, прийняття та контролю за виконанням політичних рішень).

Важливим чинником успішної інституційної і процедурної адаптації українського суспільства має бути вироблення узгодженої позиції щодо ролі і місця Національно-демократичної революції як каталізатора суспільно-політичних процесів та підвищення якості демократичних змін.

Література:

1. Ващенко К. Основні форми і принципи дослідження політичного аналізу й прогнозу. // Політичний менеджмент. – №1(22), 2007. – С.165-172.

2. Глебова И.И. Травматическое прошлое и национальная политическая культура // Политическая наука: Исследования политической культуры: Современное состояние: Сб. науч. тр. / РАН ИНИОН. Центр социал.-информ.исслед., Отд. полит. науки.; Рос. асоц. полит. науки. Ред. и сост. Малинова О.Ю., Глебова И.И.. – М.: ИНИОН РАН, 2006. – С.114-140.

3. Там само.

4. Білько О. Актуалізація дослідження історичної пам'яті як соціального конструкту // Соціологія у (пост)сучасності. Збірник наукових тез учасників УІ Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2008. – 360 с.

5. Паніна Н. Демократизація в Україні та Помаранчева революція у дзеркалі громадської думки // Дзеркало тижня. – 2006. – №19. – 20 травня.

6. Там само.
7. Ярошенко В.М. Проблема громадянськості в умовах демократичної трансформації українського суспільства. // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т.69. – Вип.56. – Політичні науки. Правознавство. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 224с.
8. Бойко М. Особливості національно-територіальної політики ідентичностей // Соціологія у (пост)сучасності. Збірник наукових тез учасників VI Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2008. – 360 с.
9. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2005. – Вип.7. – 476 с.
10. Бжезинський З. В Україні – вибух самосвідомості // День. – 2004. – 4 грудня.
11. Рудич Ф. Україна 2005: геополітичний вимір президентських виборів. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2005. – Вип.7. – 476 с.
12. Сурмін Ю. Особливості постреволюційного періоду в Україні. // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2005. – Вип.7. – 476 с.
13. Гельман В. Я. Уроки українського. – ПОЛИС, 2005. – №1.
14. Литвин В. “Україна 2004: Події. Документи. Факти” – електронна версія, 2005.
15. Яцунська О.О. Миколаїв від перебудови до незалежності: історико-політичний аналіз. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – 2007. – 296 с., 48 с.іл.
16. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: Монографія / Кресіна І.О., Скрипнюк О.В., Коваленко А.А., Перегуда Є.В., Стойко О.М., Балан С.В., Полішкарлова О.О., Явір В.А.; За редакцією І.О.Кресіної. – К.: Логос, 2007. – 316 с.
17. Яцунська О.О. Миколаїв від перебудови до незалежності: історико-політичний аналіз. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – 2007. – 296 с., 48 с.іл.
18. Там само.
19. Там само.